

תוקף קבלת הוראות מרן במשנת רבותינו הספרדים

המטרה בכתיבת ה"בית יוסף" והשו"ע
מקומות שונים בהם האחרונים חולקים על מרן
א. כנסת הגדולה – רבי חיים בנבנישתי זצ"ל
ב. בית דוד – הרב יוסף דוד זצ"ל
ג. הרב חיד"א זצ"ל
ד. "פרי האדמה" – רבי רפאל מיוחס זצ"ל
ה. "ח"ד בדרא" – הרב חיים דוד חזן זצ"ל
ו. "נהר מצרים" – הרב רפאל בן שמעון זצ"ל
סיכום – הקדמת הרב כנסת הגדולה לספרו

המטרה בכתיבת ה"בית יוסף" והשו"ע

כאשר מדברים על תוקף קבלת הוראות מרן במשנת רבותינו הספרדים, כמעט ולא ניתן להקיף את כל דברי הפוסקים הספרדים שהיו ב – 450 השנים האחרונות מזמן מרן ואילך, מאחר והיו מאות פוסקים שכאלו במדינות המזרח והמערב. לכן, נתמקד בחלק מהפוסקים העיקריים, ובפרט באלו שנתנו את המשקל העיקרי בפסיקת ההלכה לספרדים.

מרן נפטר לפני כ – 450 שנה (בשנת של"ה). הוא נולד בספרד, ובגיל צעיר מאד (כשהיה בסביבות גיל 5) התרחש גירוש ספרד. דודו ואביו הוציאו אותו מהמדינה ביחד איתם, כאשר הדעות חלוקות לגבי המקום שאליו הם הלכו: יש שסוברים שהם הלכו למצרים, בעוד הדעה הרווחת היא שהם הלכו לטורקיה, ושם מרן החל לכתוב את חיבורו "הבית יוסף". בהקדמת ה"בית יוסף" מציין מרן שאחרי התלמוד התחברו הרבה ספרים של ראשונים כך שאין הלכה אחידה, ויותר מכך, גם מי שפוסק הלכה, לאחר שהוא לומד את הסוגיה בגמרא, הוא צריך לחפש בארון הספרים מה כתבו על הסוגיה הפוסקים השונים כגון: רש"י, תוספות, רא"ש, ר"ף, ר"ן, רמב"ם, תשובות הרשב"א, חידושי הרמב"ן ועוד. מלאכה זו היא מלאכה רבה מאד, ובפרט שהרבה מהפוסקים והמפרשים חזרו על דברי קודמיהם מס' פעמים, בעוד שהיה פוסק אחד או שניים שכתבו אחרת, כך שלמוד הסוגיה הופך להיות משימה קשה ומסורבלת. לכן, יצר מרן ספר אחד – ספר "בית יוסף" בו הוא ריכז את השיטות העיקריות של הראשונים, וגם פעמים רבות הכריע את ההלכה.

לאחר מכן, כתב מרן את הספר הקצר – "שולחן ערוך", ומטרתו בכתיבת הספר הייתה כפולה כפי שמובא בהקדמת השולחן ערוך:

- א. יצירת ספר שמהווה קיצור לספר הגדול "בית יוסף", ובאופן זה יוכלו תלמידי החכמים לחזור על תלמודם פעם בחודש (מרן חילק את השו"ע ל – 30 חלקים).
- ב. יצירת הזדמנות גם לאנשים שאינם תלמידי חכמים לדעת את "דבר ה' זו הלכה" בלשון קצרה וקלה להבנה.

עם זאת, ישנה הגבלה אחת שמרן מביא בהקדמת הספר "בית יוסף": במקום שנהגו מנהג כלשהו להחמיר – לא ישנו את מנהגם. דהיינו, הוא לא כותב שיש לשמר את כל מנהגי האבות, אלא שבמקום שנהגו להחמיר שלא יקבלו את דבריו.

אחרי שמרן נפטר, קמו אחרונים אחריו: הרדב"ז (רבי דוד בן זמרא) והמב"ט (רבי משה בר יוסף מטראני) שחיו בתקופתו, ובדור השני היו פוסקים מוכרים כדוגמת מהרש"ם (רבי שמואל די מדינה), מהר"ם אלשיך שהיה תלמידו של מרן, המהרש"ך (רבי שלמה בן אברהם הכהן), המהר"ט – בנו של המב"ט, מהר"י לבית לוי, מהר"א בן חיים ועוד הרבה אחרונים חשובים ספרדים שכתבו שו"תים מאד מכובדים. בכל הספרים הללו, לא מוזכר אפי' פעם אחת "קיבלנו הוראות מרן עלינו ועל זרעינו בין להקל בין להחמיר", ולהיפך – מחברי ספרים אלו חולקים על השולחן ערוך פעמים רבות. אמנם, חלק מפוסקים אלו היה מתלמידי של המב"ט שהיה בר פלוגתא של מרן בצפת, אך רבים מהם לא היו מתלמידי המב"ט ועם זאת לא כתבו על קבלת הוראות מרן.

ראשון האחרונים הידועים והמפורסמים הינו רבי חיים בנבנישתי בעל ה"כנסת הגדולה". רבי חיים חי בטורקיה, בתחילה היה הרב של תיריא, ולאחר מכן עבר לאיזמיר שם התמנה לדיין ושימש כראש ישיבה. לאחר מכן הוא מונה להיות הפוסק של "האיסור והיתר", דהיינו הוא היה צריך לעבוד בבית המטבחיים וההוראות הקשורות לאיסור והיתר ניתנו על ידו (בפרק זמן זה, סמכויות ההוראה הקשורות ל"חושן משפט" עברו לרב אחר, אך הוא היה ונשאר הפוסק באיזמיר).

ה"כנסת הגדולה" התקבל באהדה אצל כל הפוסקים הספרדים, ואין כמעט פוסק אחד בדורות שאחריו שלא מתחיל את הפסקים שלו במילים "כתב הכנסת הגדולה" או "כתב מרן החבי"ב" (מעבר לכך שמדובר בר"ת של שמו, קראו לו כך מאחר ואהבו מאד את ספריו) או שהיו מכנים אותו "אבי התעודה", כלומר אחד מגדולי הפוסקים. הרב חיד"א כתב בשם הגדולים על בעל

1 עפ"י הגמ' בשבת, דף קל"ח ע"ב.

הכנה"ג "ובלעדיו לא ירים איש את ידו ואת רגלו בהוראה" ו"כל המורה הוראה הולך לעיין בספרי הכנסת".

מקומות שונים בהם האחרונים חולקים על מרן

א. כנסת הגדולה – רבי חיים בנבנישתי זצ"ל

מי שיעיין בכנסת הגדולה יבחין שישנם מקומות רבים מספור בהם הרב המחבר חולק על מה שכתב מרן בשו"ע. בשלב ראשון נעבור על כמה מהפסקים של הרב "כנסת הגדולה" ונראה שעצם זה שהוא חולק על מרן לא קשור לאריז"ל, ולא למנהגים שקדמו לקבלת הוראות מרן בטורקיה שהוא החליט להשאיר על כנם.

בדין ברכות השחר

השו"ע (או"ח, סי' ו' סע' ד') מביא את המנהג שהחזן מברך את ברכות השחר בבית הכנסת, ולאחר מכן כל אחד ואחד מברך לעצמו. כך נהגו גם בתיריא (מקום מושבו של הכנסת הגדולה בתחילה), ולאחר מכן שינו שם את המנהג עקב תשובה של המהר"ם מטראני (המבי"ט) ושל המהרשד"ם שפסקו שמאחר וכשהחזן מברך בקול יש אומדנא דמוכח שכל השומעים אותו עונים אמן ויוצאים ידי חובה, הרי שמי שמברך לאחר מכן ברכות השחר מברך ברכות לבטלה.²

כותב הכנסת הגדולה (הגהות בית יוסף, או"ח, סי' ו'):

"ואני בבואי מקושטאנדינא פה תירי"א מצאתי המנהג כדברי רבינו המחבר ז"ל, ואחר עבור שנים או שלושה שנים ראיתי המנהג כדברי מהר"ם מטראני והרשד"ם ז"ל, ושאלתי מה היה הדבר ששינו מנהגם, ואמרו לי שחכם מנע מהם המנהג הראשון והנהיגם כמנהג האחרון. ועם שלא יפה עשה למנעם ממנהגם, כיון שכבר נהגו כן, וכמו שכתב בעל משא מלך, לא ערערתי על הדבר והנחתים לנהוג כדברי מהר"ם מטראני והרשד"ם ז"ל.

דהיינו, הכנסת הגדולה מעיד שעל אף שאותו רב שהיה בתיריא (לפניו, או בזמן שהכנסת הגדולה כיהן כרב בתיריא) לא עשה יפה בכך ששינה ממנהג השו"ע שנהגו בו, **אעפ"כ אין לשנות את המנהג החדש, על אף שלא מדובר במנהג ותיק שנהגו בו שנים רבות.**

² כמו כן, לכאורה, אין כאן מקרה של "ספק ברכות להקל" מאחר ולא מדובר כאן על מקרה שאדם בירך ברכה שהוא לא התחייב בה.

בדין ברכה על טלית קטן

כותב מרן בבית יוסף (או"ח, סי' ח') שבטרם לובשים טלית קטן יש לברך "להתעטף בציצית" ולא "על מצוות ציצית" למרות שלובשים אותה ולא מתעטפים בה, מאחר ועיקר המצווה היא בעיטוף, וכך פוסק גם מרן בשו"ע (שם סע' ה').

בעניין זה כותב הכנסת הגדולה כך:

"לענין טלית קטן, כתב בכלבו שאין מברכין עליו להתעטף בציצית וכו'. נ"ב: וכן כתב הר"ם מינץ ז"ל סימן ק"י ועין, ע"ש. ובתשובות מהרי"ל סימן י' כתוב בשם הר"ח אור זרוע שהיה נראה לו לברך להתלבש בציצית, והעולם נהגו לברך על מצות ציצית כדברי נ"י"

גם כאן נטה הכנסת הגדולה מדעת מרן ופסק שיש לברך "על מצוות ציצית" במקום "להתעטף בציצית".

בדין קבלת שבת מוקדמת בטעות

כותב השו"ע בדין קבלת שבת מוקדמת בטעות (או"ח, סי' רס"ג):

"אם ביום המעונן טעו צבור וחשבו שחשיכה והדליקו נרות והתפללו תפלת ערבית ש"ש, ואח"כ נתפזרו העבים וזרחה חמה, א"צ לחזור ולהתפלל ערבית אם כשהתפללו היה מפלג המנחה ולמעלה; ואם יחיד הוא שטעה בכך, צריך הוא לחזור ולהתפלל תפלת ערבית. ולענין עשיית מלאכה בין ציבור בין יחיד מותרים, דקבלת שבת היתה בטעות"

דהיינו, אם ביום שישי מעונן הציבור חשבו בטעות שהחמה שקעה כך שצריך לקבל שבת והם אכן קיבלו שבת, ולאחר מכן נתפזרו העננים וראו שהחמה עדיין לא שקעה (אמנם לאחר פלג המנחה, אך הציבור לא התכוון לקבל שבת, ואם הציבור היה יודע שהחמה עדיין לא שקעה – הוא לא היה מקבל את השבת), הרי שלדעת השו"ע קבלת השבת שלהם אינה נחשבת והם מותרים בעשיית מלאכה (אמנם אין לחזור על תפילת ליל שבת פעם נוספת בציבור).

כותב על כך הכנסת הגדולה:

"ומיהו, אם טעו אפילו צבור והתפללו ברכו מבע"י אסורים במלאכה שלא לעבור על דברי תורה. ובתוספות [ברכות כז: ד"ה שאני] משמע דאין אסורים לא ביציאתו ולא בכניסתו, והכי איתא באשירי פרק תפלת השחר, ויש לחוש לדברי הגאונים. ועוד דמעשה רב"

לדידו, על אף שתוספות סוברים כמו מרן שאין איסור בעשיית מלאכה, הרי שיש לחוש לדעת הגאונים שאוסרים, ובנוסף, היה מעשה רב שבמקרה דומה פסק לאסור, ועקב שתי הסיבות הללו הרי שאין לעשות כדעת מרן.

בדין טועה בתפילת לחש של שבת

ישנו דין מוכר מאד לגבי אדם שטועה בתפילת לחש של שבת: אם אדם סיים בתפילת הלחש של שבת את שלוש הברכות הראשונות, והתחיל את ברכת "אתה חונן" בטעות, עליו להשלים את כל הברכה עד סופה. כך נפסק להדיא בשו"ע (או"ח, סי' רס"ח סע' ב'). אגב, כותב על כך הרב חיד"א שאדם שטעה בתפילת לחש של שבת והתחיל ברכה של חול, יסיים אותה וכל השבוע ידאג ויפשפש במעשיו (מובא גם בבא"ח, ש"ש, פר' תולדות, אות י') משתי סיבות: האחת, הוא לא התרכז בתפילה ולא חשב עליה כשהיה צריך לעשות כן, ועוד שהוא בירך ברכה שאינה צריכה, מאחר וחז"ל תיקנו³ לברך שבע ברכות בלבד בתפילת הלחש של שבת והוא בירך שמונה, מאחר ומהשמיים גילגלו על ידו לעשות משהו אסור הרי שעליו לפשפש במעשיו.

דין זה נכון לגבי שלוש תפילות של שבת: ערבית, שחרית ומנחה. מה יהיה הדין לגבי טעות בתפילת לחש של מוסף? נחלקו על כך הראשונים. בעלי התוספות סוברים שגם בתפילת מוסף עליו לגמור את הברכה. לעומתם, הרמב"ם ורבנו יונה סוברים שיפסיק באמצע הברכה וימשיך בתפילת מוסף. נימוקם הוא שתפילת מוסף לא שייכת ביום חול, מאחר ובשונה משלוש התפילות האחרות היא אינה במקום תפילת י"ח של חול (והיא לעולם תהיה שבע ברכות), וממילא לא שייכת בה ברכת "אתה חונן" מעיקרא. בבית יוסף מכריע מרן כדעת הרמב"ם ורבנו יונה, אך בשו"ע סתם כדעת הרא"ש ובעלי התוספות שיגמור את הברכה, ואת דעת הרמב"ם ורבנו יונה הוא מביא ב"יש אומרים". כידוע, הכלל הוא שכאשר בשו"ע מופיע "סתם" ו"יש" הרי שמרן סובר שעיקר הדין הוא כדעת ה"סתם", ולגבי ה"יש" יש מחלוקת האם מרן סבר שיש לחוש להם, או שאנחנו חוששים ל"יש", אך מכל מקום נראה שמרן חזר בו בשו"ע ופסק כדעת בעלי התוספות.

כותב על כך הכנסת הגדולה (הגהות בית יוסף, או"ח, סימן רס"ח):

"לאפוקי מה שכתב הרב יונה ז"ל, דבתפלת המוספין פוסק אפילו באמצע ברכה. ע"כ וכו'. נ"ב: אמר המאסף: נראה אפילו בברכת אתה חונן. אבל בעל שלטי הגבורים אשר סביב המרדכי בפרק מי שמתו [עי' דף מ"ז אות א'] הביא מספר המחכים, דברכת אתה חונן גומר ובשאר ברכות פוסק. ואין טעם לדברים הללו, דאי משום דברכת אתה חונן

3 תוספתא ברכות ג, יד: "שבת: מתפלל שבע ואומר קדושת היום באמצע".

4 הלא הוא בעל הכנה"ג, שכתב על עצמו בלשון ענווה.

היא ברכה ראשונה, כמו שכתב הרא"ש מלוניל ז"ל, אם כן אף בשאר תפלות יפסיק בשאר ברכות, והוא ז"ל כתב, דבשאר תפלות אפילו בשאר ברכות גומרן ואינו מפסיק. ואי משום דאין תפלת שמונה עשרה בחול במקום מוסף, כדברי הרב יונה, אפילו באתה חונן יפסיק. **והנכון כדברי הרב יונה ז"ל**

גם כאן הורה הכנה"ג בניגוד לנכתב בשו"ע, שאדם ששגה בתפילת לחש של מוסף יפסיק אפי' באמצע הברכה, ולא נימק זאת בגלל ספק ברכות להקל אלא בגלל שנכון בעיניו להורות כרבינו יונה.

בדין ברכת מעין שבע בבית חתנים

הבית יוסף הביא דעות חד-משמעיות בנוגע לכך שאין לברך את ברכת מעין שבע בבית חתנים. בין היתר מובא העניין גם ע"י מהר"י אבוהב וגם בתשובות הריב"ש. הסיבה לכך קשורה לטעמה של ברכת מעין שבע. בגמ' בפרק "במה מדליקין" (מס' שבת, כ"ד ע"ב). מובא שברכת מעין שבע נתקנה משום הסכנה (סכנת מזיקין. שם, רש"י). במשך ימי השבוע אנשים היו מתפללים ביחידות בביתם, ובלילי שבת הם היו מגיעים לבית הכנסת שנמצא בשדה. היתה מציאות שאנשים היו מאריכים בתפילה, והם חששו שכתוצאה מכך הם ישארו לבדם בבית הכנסת בסוף התפילה ואז המזיקין יוכלו לפגוע בהם בדרכם הביתה. לכן תיקנו את ברכת "מעין שבע" כך שעד שהחזן יסיים לאומרה המאריכים יסיימו את תפילת הלחש שלהם ויוכלו ללכת עם כלל הציבור לביתם. מסביר הריב"ש שמאחר וכל טעם התקנה היה דווקא כשהתפללו בבית כנסת, הרי שכאשר מתפללים בבית, כגון בית חתנים, ממילא התקנה לא שייכת ולכן אין לומר את ברכת "מעין שבע" בבית חתנים. כך פוסק גם השו"ע (או"ח, סי' רס"ח סע' י'). גם לגבי בית (אבלים).

כותב על כך הכנה"ג:

"וכן כתב הריב"ש ז"ל בתשובה וכו'. נ"ב: סימן מ' ומ"ד. וכן כתב רלנ"ח בסימן קכ"ב, והרדב"ז חלק ראשון [ח"ד] סימן י"ו. והוסיף, דגם בעיר חדשה או בעיר שיש להם ספק במנהג, אין לאמרה, אבל במקום שנוהגין לאמרה אין לשנות ממנהגם"

משמע מדבריו שבמקום שנהגו לברך ברכת מעין שבע בבית חתנים ימשיכו במנהגם – נגד דעת השו"ע.

גם הרב זצ"ל פסק (מאמר מרדכי, שבת, חלק א', פר' כ"ה סע' ע"א) שיש לברך את ברכת מעין שבע גם בבית חתנים ובבית אבלים, ולא רק בירושלים אלא בכל הארץ כולה. דעה זו היא גם דעת מורי זקני הרה"ג עבדיה הדאיה זצ"ל כפי שכתב בכמה מקומות בספרו, בין היתר גם לגבי

חובת אמירת "מעין שבע" בליל פסח שחל בליל שבת, ואין לחוש לספק ברכות להקל מאחר ודעת הרש"ש החלטית מאד בעניין זה (שיש לומר את ברכת מעין שבע בליל פסח עפ"י הסוד).

אמירת "במה מדליקין" ביו"ט שחל בערב שבת

ישנה מחלוקת האם יש לומר את משנת "במה מדליקין" ביו"ט שחל בערב שבת. כותב מרן בבית יוסף (או"ח, סי' ע"ר סע' ב') "וכן נהגנו שלא לאומר".

לעומתו, כותב הכנה"ג (או"ח, הגהות בית יוסף, סי' ע"ר) שיש לומר משנה זו גם ביו"ט שחל בערב שבת מצד הדין, וכלשונו:

"וכן נהגנו שלא לאמרו ביום טוב שחל ערב שבת וכו'. נ"ב: אבל הרד"א ז"ל כתב שיש לאמרו. ורש"ל בתשובה סימן (נ"ב) [פ"ה] ג"כ כתב שהיה אומר אותו"

אמנם, להלכה אנו נוהגים כדברי מרן ולא אומרים את משנת "במה מדליקין" ביו"ט שחל בערב שבת.

בדיני צידה בשבת

המשנה בשבת (פר' י"ד, מש' א') כותבת בעניין צידת חיה ועוף בשבת "חיה ועוף שברשותו, הצדן פטור". דהיינו, אדם שיש לו חיית מחמד בבית כגון אוגר, או עוף כגון ציפור, תוכי וכד' אסור לו לצוד אותן בשבת (כגון שברחו מביתו ורוצה להחזירם). כשהמשנה כותבת "פטור", הכוונה היא ל"פטור אבל אסור" דהיינו אסור לעשות זאת, אך אם עשה זאת לא עבר על איסור דאורייתא (דהיינו לא חייב חטאת בשוגג או כרת במזיד או סקילה כשהיו עדים והתראה) אלא על איסור דרבנן.

כותב מרן בבית יוסף (או"ח, סי' שט"ז. והביא דין זה גם בשו"ע בסימן זה בסע' י"ב) חידוש מפליג על משנה זו, והוא מפרש שכוונת המשנה ב"פטור" היא לא "פטור אבל אסור" אלא "פטור ומותר".

הכנה"ג חולק על מרן בדין זה ומפרש כך (שם, הגהות בית יוסף):

"וראיתי לבאר, שכונת ההגהות לומר דחיה או עוף שברשותו הצדן פטור אבל אסור, מדתנן פטור וקי"ל דכל פטורי שבת פטור אבל אסור בר מהנך תלת, והם אותם שנאמרו בריש שבת צידת צבי וצידת נחש ומפיס מורסא. אבל ראיתי לרבינו ב"י בספרו הקצר [שכתב]: חיה ועוף מותר לצודן וכו'. נראה שמפרש, דמאי דקאמר ההגהות וכל פטורי שבת פטור אבל אסור בר מהנך תלת, שהנך תלת הוו חיה ועוף וכו'. ליתא, אלא כמו שכתבת"

וכאן נראה בהדיא שהכנה"ג הגדולה חולק על מרן לא מכח מנהג קמייתא, ולא מצד ספק ברכות להקל, ולא מדעת האריז"ל.

בדין הרחת הדס ואתרוג מחוברים בשבת

הגמ' במסכת סוכה (ל"ז ע"ב) מביאה מימרא של רבה בעניין הרחת הדס ואתרוג המחוברים בשבת:

"אמר רבה, הדס במחובר – מותר להריח בו, אתרוג במחובר – אסור להריח בו, מאי טעמא? הדס דלהריח קאי, אי שרית ליה לא אתי למגזייה, אתרוג דלאכילה קאי, אי שרית ליה אתי למגזייה"

כלומר, הדס, אף שהוא מחובר לקרקע ואינו תלוש, מותר להריח ממנו בשבת, אבל אתרוג שמחובר לקרקע, אסור להריח ממנו בשבת. ומה הטעם? הדס, כיוון שאינו מיועד לאכילה אלא להרחה בלבד, אין לחוש שאם יבא להריח ממנו יתלוש אותו מן הקרקע, אבל אתרוג שעומד לאכילה, יש לחוש שכשיבוא להריח ממנו, ירצה לאכלו ויטעה ויתלוש אותו ביום השבת.

כותב הבית יוסף (או"ח, סי' של"ו) שכך פסקו הרי"ף הרא"ש והרמב"ם, אך הר"ן כתב שעפ"י הגאונים שהגרסה היא הפוכה: הדס מחובר אסור להריחו בשבת, ואילו אתרוג מחובר מותר להריחו בשבת. בשו"ע (שם. סע' י') פסק כדעת הרי"ף, הרא"ש והרמב"ם.

הכנה"ג (שיירי כנסת הגדולה, הגהות בית יוסף, או"ח, סי' של"ו) חולק על השו"ע וכותב כך:

"נשאלתי הנכנס בשבת בגינה ופרדס שיש שם ורדים ופרחים ואתרוגים שמריחים, והריח מריח הנז', אם יברך ברכת הרית, כיון דמוקצה הם שמא יבואו לקוצצם בשבת. דלכאורה היה נראה שאין צריך לברך, דלגירסת הגאונים אתרוג וכל דדמי ליה העומדים לאכילה מותר להריח בהם במחובר, ולפי דבריהם אם הריח שבגינה הזאת ריח אתרוג או דברים אחרים העומדים לאכילה, יש לו לברך ברכת הרית. ואם הריח ריח הדס וכיוצא בו דעומדים לריחא ולא לאכילה, לא יברך ברכת הרית. ולגירסת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל הדבר בהפך, בהדס מותר להריח בו, ובאתרוג אסור. ולכן אם הגינה הזאת היא מהדס וכיוצא בו דאינו עומד לאכילה דמותר להריח בו, יברך על הריח. ואם היא מאתרוג וכיוצא בו דעומדים לאכילה דאסור להריח בו, אינו מברך על הריח. וכיון דלמר זה אסור ולמר זה אסור, אם הריח משניהם אין לברך, למר משום ההדס וכיוצא בו, ולמר משום אתרוג וכיוצא בו"

רואים כאן שהכנה"ג החמיר כאן כנגד השו"ע והורה שאין לברך על הדס המחובר בשבת, מאחר וחשש גם לסברת הגאונים. כמו כן, לא מדובר על חומרה שהחמיר הכנה"ג לעצמו, אלא מדובר על פסק שפסק לרבים מאחר וכתב זאת בספרו על שאלה שנשאל.

בדין סחיטת פירות בשבת לצורך מימיהן

ישנה משנה במסכת שבת (קמ"ג ע"ב) הדנה בשאלה האם מותר לסחוט פירות בשבת בשביל מימיהן:

"...אין סוחטין את הפירות להוציא מהן משקין ואם יצאו מעצמן אסורין ר' יהודה אומר אם לאוכלין היוצא מהן מותר ואם למשקין היוצא מהן אסור..."

נחלקו הראשונים בהבנת הגמ' שמסבירה את המשנה הזו: דעת הר"ף, הרא"ש והרמב"ם היא שמותר לסחוט את כל הפירות שלא רגילים לסחוט אותם בשביל מימיהם. אמנם, לדידם יש איסור דאורייתא לסחוט זיתים וענבים. דעת הסמ"ק ורבנו ירוחם היא שאסור לסחוט כל פרי שמימיו מיועדים לשתיה (אפי' אם מערבבים את מי הפרי הנסחט עם מים). מרן כתב הן בבית יוסף (או"ח, סי' ש"כ) והן בשו"ע שההלכה היא כדעת הר"ף, הרא"ש והרמב"ם שמותר לסחוט פירות בשביל מימיהם בשבת (אך כאמור, לא זיתים וענבים). פועל יוצר מדברי השו"ע הוא שמותר לכתחילה לסחוט לימון בשבת ע"מ להכין משקה לימונדה.

הכנה"ג נשאל שאלה האם מותר בשבת לשפשף את הידיים בקליפת הלימון או במיץ הלימון כדי להעביר את הזוהמא מידיו (שם). שיירי כנסת הגדולה, הגהות בית יוסף). כותב הכנה"ג כך:

"שאלתי, אם מותר לשפשף הידיים בלימוניס בשבת להסיר הזוהמא. והשבתי, דבלימוניס שכבר נסחטו לתוך האוכל, יכול לשפשף ידיו בקליפתו, שכשנסחטו בהתר נסחטו, ואין כאן חששא לשמא יסחוט, וכמו שהוא מנהג פשוט בכל ישראל לשפשף הידיים בקליפות הלימוניס והנאראנגא"ש [לימון קטן חמוץ] שנסחטו לתוך האוכל. אבל לחתוך הלימון ולשפשף ידיו בלי סחיטה לתוך האוכל, מיראי הוראה אני, לחוש לסברת הסמ"ק ורבינו ירוחם ז"ל שכתבו, דשום פרי אסור לסחטן בשבת להוציא מימיהן, ולא הותרו שאר פירות אלא דוקא למתק"

מכאן נראה שהכנה"ג אסר להעביר הזוהמא עם קליפת הלימון שלא נסחט לצורך מאכל מאחר וחשש לדעת הסמ"ק ורבנו ירוחם שאסור לסחוט פירות בשבת בשביל מימיהם, וממילא לא ניתן לחתוך לימון שלא למטרת סחיטתו על מאכל כדי להשתמש בקליפתו לצורך ניקוי הזוהמא. רואים כאן פעם נוספת שהכנה"ג פסק כך על דעת עצמו כנגד השו"ע (על אף שרוב הראשונים מתירים, ומיעוטם אוסרים), ואפי' לא הביא שו"ת שתומך בדבריו אלו.

דוגמא מעט מפתיעה בדברי הרב כנה"ג ניתן לראות במה שכתב הרב שלמי ציבור. בתחילת ספרו, כתב השלמי ציבור דברים שבהם לא נוהגים כפי שפסק השו"ע אלא כדברי האריז"ל. אחד מהדברים הללו הוא ברכת "הנותן ליעף כח" שמרן כתב שאין לברך אותה (וכך היה המנהג עד זמנו של מרן). הכנה"ג פסק כמרן שאין לברך אותה, ולא כפי דברי האריז"ל. הכנה"ג הסביר מדוע פסק כך:

"חכם אחד העיד שחזר הרב"י בסוף ימיו וצוה לאומרו בשם ומלכות ואני מחיתי שלא לשנות מנהג קדמונים לאומרו בלא שם ומלכות"

הכנה"ג העדיף לסמוך על מרן בעצמו מאשר על אותו חכם שהעיד שמרן הב"י חזר בו. לכן, כותב השלמי ציבור שאדם שלא מברך את ברכת "הנותן ליעף כח" אין למחות בעדו, מאחר והוא הולך כפי השו"ע.

ב. בית דוד – הרב יוסף דוד זצ"ל

הרב יוסף דוד⁵ היה אב"ד בעיר סלוניקי שממנה יצאו הרבה תלמידי חכמים מופלגים. למרבה הצער, כמעט כל הקהילה היהודית שהייתה שם נרצחה בשואה.

שו"ת בית דוד הוא שו"ת מאד ידוע. מי שמעיין ב"כף החיים" ובספרי פוסקים אחרונים נוספים כדוג' החיד"א, יראה ששו"ת זה מצוטט שם פעמים רבות. נראה כעת מספר דוגמאות שמהן ניתן לראות כיצד גם הבית דוד חלוק על מרן השו"ע. למעשה, הדוגמאות הספורות שאותן נראה כעת הן דוגמאות שעלו לי בדרך לימודי, ואני משוכנע שאם הייתי עובר על הספר מתחילתו ועד סופו הייתי מוצא דוגמאות רבות נוספות.

בדין צורת קשר תפילין של ראש

כיום, כולם נוהגים לעשות את הקשר בתפילין של ראש בצורת האות דל"ת, וכך פוסק השו"ע להדיא (או"ח, סי' ל"ב, סע' נ"ב).

לעומתו, כותב הבית דוד כך (הלכות תפילין, סי' י"ד):

"שו"ע: צריך שיהא המקום שבקשר כעין דלת לצד חוץ וכו' וזה שכתב כעין דלת לא ראיתי נוהגין כן כאן כי אין עושין בו צורת הדלת כלל רק כעין קשר מרובע"

5 נולד בשנת הת"כ, נפטר בשנת התצ"ז.

מאחר והמנהג במקומו של הבית דוד היה שקשר תפילין של ראש הוא מרובע, הוא החזיק במנהג אפי' שהוא נוגד את דעת השו"ע. כמו כן, הבית דוד לא תירץ זאת בכך שהמנהג היה קדום לשו"ע וכד'.

נתינת מאכלים שהיו על השולחן לבהמה חיה ועוף

מרן כותב בבית יוסף (או"ח, סי' קס"ז, סו"ס י"ט) בשם הכלבו שאם נשאר אדם בסוף הסעודה מאכלים על השולחן, המנהג הוא לא לתת אותם לבעלי חיים טמאים. עם זאת, כותב על כך מרן שם "ולא ראינו ולא שמענו מי שנזהר בכך, ואין לדבר סמך כלל".

כותב על כך הרב בית דוד (הלכות סעודה, סימן ע"ט):

"כתב הרב"י בשם הכלבו: נהגו שלא ליתן ממאכלים שעל השולחן לבהמה חיה ועוף. ע"כ. וכתב הרב"י שאנו לא ראינו ולא שמענו מי שנוהג בזה כלל. ע"כ. ואני מצאתי לזה סמך מהזוהר הקדוש וכו' דלפי זה יראה דדוקא לכלבים וחתולים הוא דאסור אבל לבהמה חיה ועוף טהורים שרי"

מרן היה בטורקיה, ביוון, בארץ ישראל וככל הנראה גם בבולגריה כך שהוא הכיר את מנהגי הספרדים, והוא כותב שלא מצא למנהג הנ"ל סמך כלל ולא ראה מי שנהגו בפועל ו"לאו מר בריה דרבינא חתים עלייהו"⁶. לעומתו, הבית דוד מעמיד עפ"י הזוהר הקדוש את המנהג שלכלבים וחתולים שהם חיות טמאות אין לתת ממאכלים שנשארו על השולחן, ובכך הוא חולק בצורה מפורשת על מרן (שידע את ספר הזוהר, ואף ציטט ממנו פעמים רבות בספרו בית יוסף).

נוסח חתימת ברכת "על המחיה"

בגמרא בברכות (מ"ד ע"א) לא מובאת החתימה שאנו חותמים כיום בברכת על המחיה לאחר ששותים יין, דהיינו הנוסח "על הארץ ועל פרי הגפן/גפנה" לא מופיע בגמרא. הנוסח שמופיע בגמרא הוא "על הארץ ועל המחיה" [ולגרסה אחרת מוסיפים גם "ועל הכלכלה"] ו"על הארץ ועל הפירות/פירותיה".

כתב הרא"ש (שם), שכמו שבברכה אחרונה על אכילת מיני מזונות יש לברך "על הארץ ועל המחיה" ועל אכילת פירות משבעת המינים מברכים "על הארץ ועל הפירות/פירותיה", כך לאחר ששותים גפן יש לברך "על הארץ ועל פרי הגפן/גפנה" מאחר והברכה פותחת ב"על הגפן ועל פרי הגפן". לעומתו, כותב הרמב"ם (הלכות ברכות, פר' ח' הל' י"ד) שאנו לא מציאים חתימה

6 עפ"י הגמ' ביבמות כ"ב ע"א.

חדשה בסיום הברכה, וזה שהגמרא כתבה בתחילת הברכה "על הגפן ועל פרי הגפן" לא אומר שבחתימת הברכה יש לחתום "על הארץ ועל פרי הגפן/ גפנה". בא השו"ע (או"ח, סי' ר"ח, סע' י"ד) ומכריע שניתן לברך באחת משתי אפשרויות: "על הארץ ועל פרי הגפן" או "על הארץ ועל הפירות".

כותב על כך הרב בית דוד (הלכות ברכות סי' פ"ט):

"יש לחתום על היין על הארץ ועל פרי הגפן והכי נקטינן"

משמע שיש לחתום אך ורק "על הארץ ועל פרי הגפן" (כדעת הרא"ש), ולא כדעת מרן שכתב שיש שתי אפשרויות לחתימה. ככל הנראה, נוסח חתימה זה נשמר עד היום מאחר ופוסקים שקמו אחרי השו"ע כתבו שאין לעשות כדעת הרמב"ם.

לעניין החתימה בברכת על המחיה על אכילת מיני מזונות: הנוסח שכתב הטור (או"ח, סי' ר"ח, סע' ט') הוא "על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה". מרן מעיר שם בבית יוסף עפ"י הסמ"ג שאין להוסיף את המילים "ועל הכלכלה" כלל.

כותב הרב בית דוד:

"וחותמים על המחיה ועל הכלכלה"

מבלי להזכיר כלל את הבית יוסף שכתב שלא להוסיף את המילים "ועל הכלכלה". הבית דוד כתב זאת מדיליה, וראיה לכך שהוא התעלם במתכוון ממה שכתב הבית יוסף ניתן לראות במה שכתב הבית דוד בהלכות ברכות לגבי נוסח הברכה לאדם שלא ראה את בית העלמין במשך 30 יום. שם הבית דוד מביא שלושה עשר נוסחים לפחות שמצא בפוסקים לברכה זו, כך שניתן להבין שהיה מדקדק גדול מאד בנוסחאות הברכות, וממילא לא הביא ביודעין את דעת הבית יוסף לגבי חתימת נוסח העל המחיה. הוא לא נכנס לסוגיית "קיבלנו הראות מרן" וכו' או מכיוון שלא חשב כמו מרן, או מכיוון שהמנהג היה פשוט לו כנגד מה שכתב מרן.

בדין תרנגולת שנצלתה בפסח עם מלח שלא נבדק לפסח

מרן כותב בהלכות פסח (סי' תמ"ז סע' ה') שבמקרה ותרנגולת נצלתה בפסח עם מלח שלא נבדק לפסח הרי שהיא כשרה לכתחילה.

כותב הבית דוד (הלכות פסח סי' ח'):

"תרנגולת שצלו אותה במלח שלא נבדק לפסח, מרן ז"ל העלה לכתחילה ולדעתי יש להחמיר"

לשיטת הבית דוד ההיתר של מרן לאכול את התרנגולת הזו הוא רק בשעת הדחק, והסיבה שהוא החמיר נובעת מדברי הרמ"א שהחמיר בזה (מצד זה שהיה חשש חמץ במלח בזמנם).

ג. הרב חיד"א זצ"ל

גדלותו בתורה והחזקתם שהותר הרב חיד"א על עולם הפסיקה הספרדי הם דברים ידועים ומפורסמים.

לעניין "קבלת הוראות מרן", החיד"א כתב שאם פוסק כלשהו כתב להחמיר כנגד מרן הוא צריך כפרה, ומאחר והחיד"א בעצמו עשה זאת עשרות פעמים, והכנה"ג עשה זאת מאות פעמים, ודאי שאין הכוונה שקבלת הוראות מרן היא קבלה מוחלטת שאין לחלוק עליה בשום מצב, ושעל כל פסק כנגד מרן של החיד"א, הכנה"ג ואחרים יש להביא חטאת. מי שיעיין בכף החיים (סי' תס"ח) יראה שהוא מביא בעצמו את דברי החיד"א, שמורה הוראה שמורה נגד מרן צריך כפרה, וכי בשל כך נגיד שכף החיים צריך להביא כפרה בעצמו?

בדין כתם בשלושה ימים ראשונים לשבעה נקיים

ישנו דין בגמרא (נדה, נ"ח ע"ב) שאישה הרואה כתם שמטמא – נטמאת, אבל אם ראתה את הכתם על בגד צבעוני או על בגד שאינו מקבל טומאה – אינה נטמאת. כתב הרמ"א (י"ד, סי' קצ"ו סע' י'), שאם ראתה כתם בשלושת הימים הראשונים של השבעה נקיים, הרי שלא מטהרים את הכתמים הללו (לדוג', אם האשה קבלה מכה ונוצר פצע – בשאר ימים שאינם שלושת הימים הראשונים לשבעה נקיים ניתן לתלות שהכתם בא מהפצע, אך בשלושת הימים הראשונים לשבעה נקיים – לא, אלא א"כ הפצע הנ"ל מוציא דם בוודאות).

הרב חיד"א מביא מקרה שנשאל בו על מצב בו היתה לאישה בעיה בכך שראתה ביום האחרון לשבעה נקיים כתמים על אחת מבגדיה (שו"ת חיים שאל, חלק א', סי' י"ד):

"שאלה אשה שהיתה חוגרת בבגד לבן סביב בטנה ובגד זה רפוי באופן שהרבה פעמים היה יורד למטה מן המקור ויום שהפסיקה בטהרה בדקה עצמה כהלכה ולבשה חלוק לבן והציעה לבנים במטתה כדינה רק שכחה בגד לבן שהיתה חוגרת בו והיה בגד זה עליה עד יום ז' לספירתה וביום ז' הרגישה בזה ובדקתו והיה עליו כמה כתמי דם יותר מכגריס ושאלה אשה אם יכולה לתלות שדם זה מימי נדתה או לא ושכמ"ה.

ובכן נראה בנ"ד ובנדוני הרב פנים מאירות להתיר. ולא מיבעיא לדין בני ארעא קדיש' דנקיטינן כמרן וקבלנו הוראותיו אלא דבאסור והתר חוששין על הרוב לכתחילה לדברי מור"ם דהכא

דנראה דעת מרן להתיר אף תוך שלשה ימים ראשונים כל שיש לתלות וכדאמרן הגם דנחוש לדברי מור"ם להחמיר היינו דוקא כשהוא פשוט לאסור לדעת מור"ם. אבל בנ"ד יש להתיר די ש לומר דגם מור"ם מודה להתרא וכדאמרן. אלא אפילו לבני אשכנז ופולין דנקטי כמור"ם לעולם יש להתיר בנדונים אלו דהאי סבר' דאמרן דמור"ם מודה בכי האי גוונ' דלא נמצא הכתם אלא ליום אחרון מספירתה כמ"ש נראי' בעיני סבר' ישרה ויש לסמוך להתיר גם לבני אשכנז. ומה גם דגדולי רבני אשכנז כתבו להתיר בטעם כל דהו כמדובר

מציין הרב חיד"א משפט חשוב: "באסור והיתר חוששין על הרוב לכתחילה לדברי מור"ם", וזאת על אף שקיבלנו הוראות מרן. מסביר החיד"א שאם דעת הרמ"א הייתה מפורשת להחמיר, והוא לא כתב רק "המנהג להחמיר", הרי שהיינו מחמירים כדעתו בדיני כתמים בשלושה ימים הראשונים לשבעה נקיים. מאחר והרמ"א לא כתב זאת במקרה זה בצורה מוחלטת, הרי שלא נחמיר. משמעות דברי החיד"א היא שבפשטות בענייני איסור והיתר (דהיינו לא רק דיני בשר וחלב ותערובות, אלא גם בדיני טהרה) – מחמירים.

בדיני זימון

ישנה מחלוקת משולשת בראשונים לגבי הסבר המשנה (ברכות, מ"ה ע"א) "שלושה שאכלו כאחת חייבים לזמן". מהי כוונת המשנה "שאכלו כאחת"? אומרים הר"ף והרמב"ם שהכוונה היא ששלושתם אכלו לחם, ואם אחד מתוך השלושה אכל במקום לחם דבר שברכתו "מזונות" – לא מצטרף. דעת הרא"ש והתוספות היא שאם שניים אכלו לחם והשלישי אכל דבר שברכתו "מזונות" – מצטרף לזימון. דעת הכלבו והמהר"ם מרוטנבורג היא שאם שניים אכלו לחם, והשלישי אכל משהו (לאפוקי מים בלבד כדברי האחרונים) – הרי שניתן לזמן בשלושה. מרן פוסק בשו"ע (או"ח, סי' קצ"ז סע' ג') כדעת הר"ף והרמב"ם, אבל הוא כותב שאם שניים אכלו פת והשלישי אכל משהו אחר והשניים האחרים אינם יכולים להכריח את השלישי לאכול פת – הרי שיעשו זימון.

כותב הרב חיד"א בעניין זה (חיים שאל, חלק א', סי' ע):

"וראה זה חדש דהגם דבגלילותנו קבלו עליהם הוראות מרן בזה נטו גדולי הדור קצת דהיו נותנין לג' כזית ירק לכתחילה הפך דברי מרן. ונראה שטעמם דמאחר דהלכה כהרא"ש והתוספות ורבינו יונה וראב"ן דף מ"ה וכמה גדולים דעמיהו והראיה שבנתנו לו לשתות מזמנין עליו וכמו שפסק מרן לא ראו לחוש כל כך לדעת הר"ף והרמב"ם ותיסגי לומר לו שיאכל ואם לא רצה תכף זה יתנו כזית ירק או כוס של יין והוא הפך מרן שפסק כמנהג מהר"ם שכתב בהגהות מיימוניות ובתשב"ץ לתלמיד מהר"ם סי' ש"ז והאגודה"

היוצא מדבריו אלו בעניין הזימון הוא שמורי ההוראה שהיו באותו הדור הורו ללכת נגד מרן שפסק שאם שניים אכלו לחם ושלישי הצטרף בסוף הארוחה הרי שלכתחילה לא יביאו לו ירק או משהו אחר אם אינו רוצה לאכול פת, והם פסקו שיש להביא לו ירק או כוס יין וכד' ובכך יצטרף אליהן לזימון. הרב חיד"א מציין שם בהמשך שגם ה"חקרי לב" (הלא הוא רבי רפאל חזן זצ"ל שהיה ראשון לציון בירושלים, סביו של רבי חיים פלאג' זצ"ל) נטה מדעת מרן בזה. כדאי לשים לב שבמקרה זה הורו מורי ההוראה עוד מתקופת הרב חיד"א להקל נגד מרן.

אגב, יש דבר מעניין בנוגע לדיני קשירה בשבת. כותב הרב חיד"א (ברכי יוסף, והביאו הר"ח הטוב בתשובה ברב פעלים, אר"ח, ח"ב סי' מ"ד) לעניין קשר כפול בשבת:

"ובגלילותינו פשט המנהג לקשור שני קשרים בחגורתו אשר במתניו שאינו של קיימא, ולית דחש לה אלא מיעוטא דמיעוטא דבטלי במיעוטייהו".

הרב פעלים מפרש את דברי הרב חיד"א בצורה אחת, כף החיים מפרש בצורה אחרת מאחר ועשיית קשר מסוג זה הינה עניין לא פשוט.

הרב רפאל מיוחס, בעל "פרי האדמה" שבהמשך נביא מדבריו, מביא את הרמ"א (אר"ח, סי' ש"ז, סע' א') שפוסק שאסור לעשות שני קשרים זה ע"ג זה והוא מצדד בדבריו אעפ"י שהמנהג אינו כך, ונראה שעקב דברי הרב פרי האדמה התפשט המנהג להחמיר ולא לקשור שני קשרים אחד ע"ג השני.

בדין ברכת הנותן ליעף כח

כותב החיד"א בספרו ברכי יוסף (אר"ח, סי' מ"ו, ס"ק י"א):

"יש נוהגים לברך הנותן ליעף כח ואין וכו'. עתה נתפשט המנהג בגלילותנו לברך זאת הברכה, עפ"י כתבי רבינו האר"י זצ"ל (שעה"כ דף ב' ע"ב). כי אף דקבלנו הוראות מרן, קים לן דאלמלא מרן אף הוא ראה דעת קדוש האר"י זצ"ל, גם הוא יורה לברכה. ומה גם שכתב הרב כנה"ג דאיכא מאן דשמע דהדר ביה מרן בסוף ימיו. וכן ראוי לנהוג. ודלא כהרפ"ח"

היינו הסיבה היחידה שבגללה נוהגים לברך את ברכת "הנותן ליעף כח" בניגוד לדעת מרן בשו"ע (אר"ח, סי' מ"ו סע' ו'), היא דברי רבנו האריז"ל בשער הכוונות. ונשאלת השאלה: אם קבלת הוראות מרן היא קבלה כזו מוחלטת, כיצד הרב חיד"א מניח שאם מרן היה רואה את מה שכתב האריז"ל היה חוזר בו? אלא שיש לומר שהיה ברור לחיד"א ולפוסקים אחריו שקבלת הוראות מרן אינה קבלה מוחלטת כך שיש לפסוק בהכרח כפי דברי מרן בכל פסק, וכשדברי מרן לא היו מסתברים לפוסקים שהיו אחריו הם נטו מדעתו.

בדין ברכה על הלולב לנשים

הרב חיד"א מביא דין מעניין נוסף בעניין האפשרות שנשים תברכנה על נטילת לולב בחג הסוכות (או"ח, סי' תרנ"ד):

"מה שנהגו קצת נשים בארץ הצבי לברך על לולב, זה שנים רבות ערערתי על זה, דנהגו כך מעצמן, ואנן קבלנו הוראות הרמב"ם ומרן, והם פסקו שלא לברך. ושאלתי לחכמים זקני דורנו, והם אמרו דהוא מנהג טעות, דקצתן נהוג הכי בבלי דעת, ויש לבטל המנהג. ואחר זמן האיר זרח ספר נחפה בכסף למורי הרב זלה"ה⁷, ושם ראיתי שכתב שהוא מנהג טעות וכל המבטל המנהג תע"ב. ע"ש דף קפ"א ע"ד. ואחר זמן רב בא לידי קונטרס מרבינו יעקב ממרוי"ש⁸ מרבוואתא קמאי, דמיתו ליה הרב שבלי הלקט והמרדכי כמ"ש בקונטרס שם הגדולים דף ל"א (מע' גדולים ערך רבינו יעקב החסיד), שהיה שואל מן השמים ומשיבים לו. וכתוב שם (סי' א) וז"ל, שאלתי על הנשים שמברכות על הלולב ועל תקיעת שופר, אם יש עבירה, ואם היא ברכה לבטלה אחרי שאינן מצוות. והשיבו, וכי אכשור דרי, כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, ולך אמור להם שובו לכם לאהלכם וברכו את ה' אלהיכם. והעד מגילה וחנוכה. ופירשו לי שמאחר שהיו באותו הנס חייבות ומברכות, בלולב נמי מצינו סמך שאין לו אלא לב אחד לאביהם שבשמים, ובשופר אמרו אמר הקדוש ברוך הוא אמרו מלכיות שתמליכוני עליהם, זכרונות שיבא זכרון אבותיכם לטובה לפני ובמה בשופר, והנשים נמי צריכות שיבא זכרוניהם לטובה, לפיכך אם באו לברך בלולב ושופר הרשות בידם"

כאן החיד"א כותב בפירוש שדעת מרן היא שהמנהג הפשוט הוא שנשים לא יברכו על הלולב, והמעט שכן מברכות עושות זאת לכאורה "בבלי דעת" (לאפוקי מדעת הרמ"א שנשים כן מברכות, וכך נהגו הנשים האשכנזיות). ועם זאת, מאחר והשיבו לרבי יעקב ממרוי"ש **שמן השמים** שנשים רשאיות לברך על לולב ושופר הרי שסובר החיד"א שהרשות בידם לברך, נגד דעת מרן⁹.

בספר "חכמה ומוסר" לרבי אברהם ענתבי כתב שכל הנשים היו מברכות על נטילת לולב. גם בספר "כתר שם טוב" כתב שכל הנשים היו מברכות על לולב גם בסוריה.

אגב, יש מסורת בידינו מאב לבן החל מסבא רבא שלי, רבי שלום הדאיה זצ"ל, שכאשר היו מסיימים את התפילה בחוה"מ, הם היו יוצאים עם לולביהם מבית הכנסת, והיו מעבירים אותם

7 רבי יונה נבון זצ"ל, שימש כראשון לציון בירושלים.

8 בעמח"ס "שור"ת מן השמים".

9 אגב, לעניין זה שההלכה "לא בשמים היא", הרמב"ם סובר שלא פוסקים לפי בת-קול וכל הראשונים חולקים עליו. וראה ספר "שלום יעקב" לרב סופר שליט"א, בו מובאים שלושה עשר ראשונים שחלקו על הרמב"ם בעניין זה.

לנשים שהיו מחכות בחוץ ע"מ שתברכנה על נטילת לולב, ודי ברור שזה בגלל דברי חיד"א שהובאו לעיל.

בדין ישן – האם מצטרף לעשרה

כותב השו"ע בדיני קדיש (או"ח, סי' נ"ה סע' ו') שגם ישן מצטרף למניין עשרה (עפ"י הוראת רבו – רבי יעקב בי רב):

"ואם התחיל אחד מהעשרה להתפלל לבדו ואינו יכול לענות עמהם או שהוא ישן אפילו הכי מצטרף עמהם"

כותב על כך הרב חיד"א (ברכי יוסף, או"ח, סי' נ"ה):

"ואולי מרן לדינא עשה עיקר מסברת רבו מהר"י בי רב, דישן מצטרף, ומשום חומרא לא נמנע להעלות על שולחנו תשובת הרא"ש דסי' קכ"ד. והוא דוחק. וכבר הרב ט"ז והרב פ"ח צווחי ככרוכיא על דין זה. ובשגם יש להשיב על קצת דברי הרב ט"ז כאשר בעניו יראה הרואה. מ"מ יש להחמיר ולעוררו שיהא לפחות מתנמנם"

משמע שגם כאן החמיר כנגד דעת מרן ופסק שיש לעורר את העשירי שישן ע"מ שיהיה מתנמנם ולא ישן לגמרי. נסיים בשני דינים נוספים (מתוך רבים אחרים) בהם הרב חיד"א לא פסק כמרן:

בדין חתן ושושביניו – כותב הרב חיד"א (ברכי יוסף, או"ח, סי' ל"ח) שעל אף שמרן כתב (או"ח, סי' ל"ח סע' ז') שהם לא מניחים תפילין מיום הראשון לחופה ועד יום השביעי לחופה (משום שכרות וקלות ראש), הרי שאין לפסוק כך הלכה למעשה, ועליהם להניח תפילין בימים אלו וכפי שפסק בזה הרמ"א בתשובה.

בדין אדם שלא כיוון בברכת "אבות" – מרן פוסק (או"ח, סי' ק"א סע' א') שאדם שלא כיוון בברכת אבות לא יצא ידי חובה, וצריך לחזור לתחילת תפילת שמונה עשרה (לא כדעת הטור שכתב שבימינו יש חשש שלא יכוון גם אם יחזור פעם נוספת). הרב חיד"א מסביר (ברכי יוסף, או"ח, סי' ק"א) שלכאורה היה צריך לנהוג כמרן, מאחר והסיבה שהאדם עלול לא לכוון גם כשהוא חוזר על ברכת אבות בשנית אינה מחוייבת המציאות – אדרבא, שיתעצם האדם ויכוון דעתו! ועם זאת כותב הרב חיד"א שלא נהגו בזה כדברי מרן, ולכן, במידה ולא כיוון, לא יחזור פעם נוספת על ברכת אבות.

ד. "פרי האדמה" – רבי רפאל מיוחס זצ"ל

הרב רפאל מיוחס היה ראשון לציון בירושלים בסוף תקופת הרב חיד"א, והוא חיבר את הספרים "מזבח אדמה" – הערות בסדר לימודו, ו"פרי האדמה" על הרמב"ם. נראה מס' דוגמאות מספרו הקדוש "מזבח אדמה" שבהן נטה הרב מיוחס זצ"ל מדעת מרן.

בדין סומא – האם עולה למניין שבעה עולים

מרן השו"ע פוסק (או"ח, סי' קל"ט סע' ג') שסומא אינו קורא בתורה מכיוון שאסור לקרוא אפי' אות אחת שלא מן הכתב.

כותב על כך הרב פרי האדמה:

"סומא אינו קורא בתורה וכו' אבל מרן בספר זרע אברהם מתיר וכו' ועיין בספר מים רבים סימן ט' וסימן י' להתיר ועשה מעשה"

דהיינו, אעפ"י שלפי מרן יש כאן ברכות לבטלה, ולא יוצאים ידי חובה (מאחר והוא לא נחשב כעולה, וממילא לא העלו שבעה עולים, ורק בצירוף המפטיר יש מנין שבעה למרות שהמנהג להחמיר ולא לצרף את המפטיר למנין שבעה), הרי שהרב פרי האדמה נטה מדעת מרן ופסק להתיר בזה.

בדין הגעלת כלים לפסח

מרן כותב (או"ח, סי' תנ"א, סע' ט') שאם מגעילים כלים לפני שעה חמישית בערב פסח, אפשר לעשות זאת עם יורה של חמץ ואפשר להגעיל כלים שהם חמץ בני יומם מאחר ועדיין לא הגיע זמן איסור חמץ.

כותב המזבח אדמה (או"ח, סי' תנ"א):

"אמנם, הב"ח כתב דאפילו קודם שעה חמישית נהגו להחמיר בכל החומרות"

ומוסיף בהמשך:

אמנם, פעיה"ק נהגו להגעיל היורה הגדולה תחילה וכו' ואחר כך עושים הגעלה גדולה לכל אנשי העיר"

דהיינו לדידו מחמירים כנגד מה שכתב מרן, הן באופן כללי שמחמירים קודם שעה חמישית בכל החומרות, והן במקרה הפרטי של יורה שצריך להגעיל אותה קודם, ורק לאחר מכן להשתמש בה כיורה שבאמצעותה מגעילים כלים.

בדין שתיה לאחר סיום אכילת האפיקומן

מרן פוסק שאין לשתות שום משקה לאחר סיום אכילת האפיקומן בליל הסדר (או"ח, סי' תע"ח, סע' א'. גם לא תה, קפה או מים, אם כי יש אחרונים שהסבירו בדעת השו"ע שמים מותרים בשתיה לאחר אכילת האפיקומן).

המזבח אדמה (או"ח, סי' תע"ז) ציין לפרי האדמה וכתב כך:

"והנה מור"ם בהגהה סי' תפ"א משם הב"י דכל המשקין דינם כיון דאסור ומינה דהקאוי אסור לשתותו אמנם הפר"ח הכריח מלשון הר"ן דס"ל דמותר כל מידי דלא משכר והקאוי בכלל דמן שתיה לא אמרו וכן כתב הנחלת צבי והחק יעקב דמותר... והמחמיר תבא עליו ברכה"

דהיינו, מעיקר הדין הרב מזבח אדמה מקל לשתות משקים כדוג' תה וקפה (וכ"ש מים) כנגד דעת מרן.

בדין שכח לומר "המלך המשפט" בעשי"ת

כיום יש פולמוס הלכתי גדול על הדין של אדם ששכח לומר בעשי"ת "המלך המשפט" ואמר במקום זאת "מלך אוהב צדקה ומשפט". הרב בא"ח כותב (בא"ח הלכות, שנה ראשונה, ניצבים, אות י"ט) שבמקרה זה יש "ספק ברכות להקל" ולכן לא חוזר, וזאת אעפ"י שמרן סובר שצריך לחזור (או"ח, סי' תקפ"ב, סע' א'). אגב, דעת הרב בא"ח היא גם בניגוד לדברי הרב חיד"א שפסק כמרן.

כותב הרב כנה"ג (שיירי כנה"ג, הגהות בית יוסף, או"ח, סי' תקפ"ב):

"עוד טעם ג', דבהאל הקדוש האל המשפט פסק דחוזר, כיון דלא הזכיר מלכות, ובעשרה ימים אלו, מלך יושב על כסא דין. אבל כשהזכיר מלך, לא יחזור כיון שכבר הזכיר מלכות. סוף דבר שדעתי נוטה שאינו חוזר"

הכנה"ג פסק שאם יחיד טעה ואמר בעשי"ת "מלך אוהב צדקה ומשפט" במקום "המלך המשפט" הוא אינו צריך לחזור, בניגוד לדעת מרן, מאחר והזכיר מלכות.

בספר פרי האדמה כותב רבי רפאל מיוחס זצ"ל ביחס לדברי הכנה"ג שחלק על מרן, שהוא לא מעז לחלוק על מרן, אבל אם שליח ציבור טעה ואמר "מלך אוהב צדקה ומשפט" במקום "המלך המשפט" הוא לא חוזר בכלל (לא ל"האל הקדוש" ולא לתחילת תפילת שמונה עשרה). בספר מזבח אדמה (או"ח, סי' תקפ"ב) חזר בו הרב מיוחס זצ"ל מדבריו בפרי האדמה והוא כותב כך:

"עין מ"ש בספר פרי האדמה הלכות תפילה פ"ב (שם העלה ששליח ציבור שטעה לא חוזר כלל), ועין בקיצור של"ה הנקרא מעיל שמואל שכתב **דלדין שכל השנה חותמים מלך אוהב צדקה ומשפט אין צריך לחזור כיון שהזכיר מלך ע"ש**"

דהיינו, בניגוד לדבריו בפרי האדמה, יחיד שטעה ולא אמר "המלך המשפט" אין צריך לחזור, וכנגד דברי השו"ע דלעיל.

ה. "ח"ד בדרא" – הרב חיים דוד חזן זצ"ל

הרב חיים דוד חזן היה הבן של הרב "חקרי לב". הפוסקים היו מכנים אותו הרב "ח"ד בדרא", הן מצד ראשי התיבות של שמו (חיים דוד), והן מצד הגאונות המפליאה שהייתה לו. היה ראשון לציון החל משנת התרכ"א.

מספריו:

- א. **נדיב לב** – שו"ת על ארבעה חלקי השו"ע.
- ב. **ברכת הזבח** – על דיני שחיטה.
- ג. **ישרי לב** – ספר מערכות שנכתב על דרך לימודו.

נציין מס' מקומות שבהם פסק הרב חזן כנגד דעת השו"ע:

בדין הוצאה מרשות לרשות – פסק הרב חזן (ישרי לב, מערכת ה', ערך הוצאה) שהוצאה מרשות לרשות בזמן הזה היא דרבנן, בניגוד לפסק השו"ע (או"ח, סימן שמ"ה) שהוצאה מרשות לרשות בזמן הזה היא דאורייתא.

בדיני ברכת גרעיני הפירות – ישנה מחלוקת האם על גרעיני הפירות יש לברך "העץ", "אדמה" או "שהכל". פוסק הרב חזן (ישרי לב, מערכת ב', ברכת גרעיני הפירות) שיש לברך עליהם "שהכל" כפי סברת הרשב"א ובניגוד לדעת מרן השו"ע (או"ח, סי' ר"ב, סע' ג') שיש לברך עליהן "בורא פרי העץ" (אמנם כיום ישנה מציאות שמגדלים פירות מסויימים לצורך הגרעינים שלהם, ובפירות מסוג זה יש לברך על הגרעינים "בורא פרי האדמה" ולא "שהכל").

בדיני הפלגה בספינה בשבת – כותב מרן (או"ח, סי' רמ"ח סע' ג', וע"ע בסימן ת"ה) שצריך להכנס לספינה מבעוד יום, ולקבוע שם שביתה ולא יצא מהספינה, ורק אז יוכל להשאר בה כשהיא מפליגה בשבת (הרמ"א כותב שאפילו אם הוא יצא מהספינה מותר לו לחזור אליה מאחר וקנה בה שביתה מערב שבת. ומוסיף הרמ"א וכותב שיש שנהגו לעשות בספינה קידוש, וחוזרים לביתם ולנים שם, ולמחרת ביום שבת עולים לספינה ומפליגים). בספר נדיב לב (חלק או"ח, סי' י') האריך הרב חזן כיד ה' הטובה עליו והעלה שיש לקיים את המנהג שניתן להכנס

בשבת לספינה ולהפליג מכיוון שאין תחומין למעלה מעשרה, ועשה שם עוד כמה צירופי שיטות להקל כנגד דעת מרן.

בדיני מליחה – לדעת השו"ע (י"ד, סי' ס"ט, סע' י"ב), אם עברו על בשר שלושה ימים ללא מליחה הרי שצריך לצלות אותו כדי שניתן יהיה לאוכלו, ואסור לבשלו לאחר הצליה, ואם בישלו בדיעבד – מותר. כותב הרב חזן (נדיב לב, י"ד, סי' ע"ב) שהכנה"ג והחיד"א והזרע אמת פסקו שבמקום צורך מותר לבשלו לכתחילה אחרי צליה, וגם לצורך שבת או אורחים מותר לבשלו לכתחילה אחרי צליה והכי נקטינן – נגד דעת מרן השו"ע דלעיל.

ו. "נהר מצרים" – הרב רפאל בן שמעון זצ"ל

הרב רפאל בן שמעון זצ"ל היה רבה הראשי של העיר קהיר ונשיא בית הדין שם. בספרו "נהר מצרים" ניתן למצוא דוגמאות רבות של מנהגי מצרים קדמוניים עפ"י חכמים וסופרים שנהגו נגד מה שפסק מרן בשו"ע. נביא כמה מהם:

אמירת צידוק הדין בראש חודש – מרן פסק שיש לומר צידוק הדין בראש חודש (י"ד, סי' ת"כ, סע' ב'). לעומתו כתב הרב נהר מצרים שאין אומרים (דיני ראש חודש, אות ב').

הליכת אבל לבית הכנסת בימי השבעה – מרן פוסק (י"ד, סי' שצ"ג, סע' ג') שהאבל ילך לבית הכנסת בזמן השבעה אך ורק לתפילת שחרית בימי שני, חמישי ושבת כדי שיוכל לשמוע קריאת התורה, ובשאר התפילות והימים יתפלל בבית האבל. לעומתו, פוסק הרב נהר מצרים שמלבד שבת האבל הולך בכל יום חול בתפילת שחרית לבית הכנסת, ולא רק בשני וחמישי (הלכות בית הכנסת, אות א').

הפטרה בתשעה באב – הרב נהר מצרים פסק שיש להפטיר בתשעה באב את הפטרת "שובה ישראל" (הלכות הפטרה, אות כ"ז), ואילו מרן כלל לא הזכיר זאת (מרן כתב שיש להפטיר בצום גדליה וכיום הספרדים לא נהגו בכך כלל).

למען האמת, ישנן עוד דוגמאות רבות לפוסקים ספרדים שונים שחלקו על מרן השו"ע, אך די בדוגמאות שהובאו בשיעור זה כדי להבין את העיקרון.

סיכום – הקדמת הרב כנסת הגדולה לספרו

רבי חיים בנבנשתי זצ"ל כתב הקדמה מרתקת לספרו "כנסת הגדולה". הוא התחיל מנתינת התורה למשה בסיני, והוא מתאר את השתלשלות ההלכה על לזמנו של הבית יוסף (בדומה למה שכתב הרמב"ם בהקדמתו ל"משנה תורה", אלא ששם החל ממשה רבנו והגיע עד לזמנו).

בין היתר הוא מתאר כיצד במהלך הדורות שמרו רבותינו על ההלכה שלא תשכח מישראל. כך כותב הרב בהקדמתו בחלק שמתחיל לדבר על מרן הבית יוסף:

"...ועוד אחרת, ממה שנתחדש אחרי הרב מהחכמים גדולי הדורות, קם הרב התייר הגדול רבן של ישראל גאון יוסף זלה"ה, ויבן את ביתו בית ועד לחכמים, חבורו הנכבד הגדול והנורא אשר קראו "בית יוסף", לא היתה קריה אשר שגבה ממנו, וכל הסברות והדינים אשר קדמוהו בין אותם שהשמיט רבינו בעל הטורים ז"ל, בין הדינים והסברות אשר נתחדשו מזמן רבינו בעל הטורים עד זמן הרב ז"ל הובאו בית יוסף¹⁰, בעיון נמרץ ובפלפול רחב. ואחר שהביא דברי הגמרא והמפרשים ודעת פוסקי הלכות חדשים גם ישנים, ראה בדעתו לפסוק הלכה, כי הוא תכלית המבוקש, והושיב כסאו על שלש רגלים, ובכל מקום אשר הסכימו לדעת אחת שלשה המה מגדולי חכמי ישראל: הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל, פסק כמותם. ובמקום אשר לא הסכימה דעתם לדעת אחת, הלך אחר הרוב, ופסק כהסכמת שנים מהם. ובמקום אשר לא גילו דעתם שלשת הרועים, הלך אחר רוב דעות הפוסקים המפורסמים. כמו שכתב הרב ז"ל בהקדמתו.

כזרוח אור הספר הזה ונתפשט בכל ישראל, נשא חן וחסד ויקר וגדולה בעיני כל רואיו, ויגדלוהו כל החכמים והרבנים, ושמוהו עטרה לראשם וינשאוהו על כל הספרים הראשונים אשר היו לפניו, כי הוא כולל כל הדעות והסברות בדרך ארוכה וקצרה, כאשר כתב בעל הלבושים¹¹ בהקדמתו. ולא תהא שמועה גדולה מראיה, עינינו הרואות שהחבור הזה (בד"ר נוסף: יד) כל מעיין ומורה הוראה ממשמש בו ותמיד כל היום לא זז מחבבו, ובלעדו לא ירים את ידו ואת רגלו להגיד את דבר המשפט, אם לא על פי החבור הזה המשביר בר למעיינים, והוא יתן מעדני מלך כל החכמות והסברות והדינים למגדול ועד קטן בהגלות נגלות אור יקרות הספר הזה מלאה הארץ דעה, כל הבא ועמד להבין ולהורות איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם לענין פסקא דדינא ולמסקנת ההלכה לא יצטרך לחפש בספרי הפוסקים אחרונים וקדמונים חכמים וידועים איפה הם רועים, כי אם לפתוח הספר הזה ושם ימצא כל מבוקשו בנקל, בר ולחם ומזון, ומיניה יתזון. כל הרוצה ליטול שם ההוראה, את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה, סוף דבר עין ראתה ותעידהו און שמעה ותאשרהו.

האמנם למה שגם הרב הגדול זלה"ה לא נמלט מהתפיסה מגדולי ישראל הבאים אחריו, ובפרטן אתה מוצא שני גדולי ישראל הרב "בעל המפה"¹² בהקדמתו, והרב הגדול בספרו

10 דוג' לפוסקים שהביא מרן שהיו אחרי תקופתו של הטור: הר"ן (על הרי"ף) ותשובות מהרי"ל.

11 בעל "הלבוש" – רבי מרדכי יפה זצ"ל.

12 הלא הוא הרמ"א.

הראשון¹³ תפסו על הרב ז"ל, איך נחה דעתו דעת עליון לפסוק הלכה כהר"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל במקום שכל גדולי ישראל חלוקים עליהם. ומלבד זה, כאשר תנא בארץ ישראל קאי ומקום משכן כבודו ואיתן מושבו של הרב המשביר ז"ל היה בארץ ישראל נמשך ברוב המקומות לפסוק כהרמב"ם ז"ל דמריה דאתרא הוא¹⁴, וגם בזמנו ובמקומו לא נתפשט כללות "קים לי" כמו שנתפשט בזמנינו זה במחוז הזה קושטנדינ"ה ושאלוניקי"י וכל הסמוך להם, וכל הנראה עמהם והנלוה עמהם רבים וגדולים נטו מדרכי הרב בפסקיו בחבוריו המנהירים המאורות הגדולים, המאור הגדול ספר "בית יוסף", והמאור הקטן חבורו הקצר זה השלחן אשר לפני ה', והעמוד אשר נשענו עליו לפסק הלכה הוא כלל ה"קים לי", וזה מקצוע גדול בדיני ממונות: כל דבר שבממון שנחלקו בו גדולי ישראל, זה אומר בכה וזה אומר בכה, [יכול] להחזיק המוחזק בשלו על פי סברות הפוסקים המסייעים אותו, ומאן מרמי ליה מידיה. כאשר המעיין עיניו יחזו בספרי גדולי האחרונים בחבוריהם ותשובותיהם.

וגם לרבות שאחריו קמו עמדו רבנים גדולים ועצומים בכל דור ודור וחיברו ספרי תשובות לאלפים ורבבות עד כי חדל לספור, רבים אשר אתנו ספרי שאלות ותשובות חבילות חבילות מזמן הרב ז"ל ועד הנה מאשר היו מלפנים עד זמן הרב ז"ל, וזאת היתה הסבה כי שער ההוראה נתיקר, ודבר ה' היה יקר, וחזר הדין לאיתנו ולתקפו הראשון. והוא פלא..."

הרב כנה"ג מהלל ומשבח את מרן ואת ספריו "בית יוסף" והשו"ע ("חבורו הקצר"), ומציין שהם ספרי הוראה חשובים מאד, ועם זאת הוא לא כותב ש"קבלנו את הוראותיו בין להקל ובין להחמיר" ו"כל המורה נגדו חייב כפרה". ונראה שבזמן הכנה"ג, הוראותיו של מרן בספריו לא פשטו עד כדי כך שהכנה"ג יכתוב שקבלנו הוראותיו.

עוד כותב הרב כנה"ג שעד זמן הבית יוסף היה קשה מאד לפסוק הלכה מאחר וישנם מאות ספרים של פוסקים וקשה מאד לעבור על כולם ועל השיטות המופיעות בהם, ולכן כמעט ולא היו בזמנם פוסקי הלכה. הבית יוסף קיבץ בספרו את כל השיטות, וכך "נחסך" עמל גדול זה. אולם, אחרי מרן הבית יוסף קמו פוסקים נוספים בטורקיה, סלוניקי ובארץ ישראל שלא קיבלו את כל פסקי השו"ע וחלקו עליו, כך ש"שער ההוראה נתיקר" כפי שקרה עד תקופתו של מרן, ויש לחפש גם בספרי הפוסקים הללו. ובאמת, בהמשך ההקדמה מסביר הרב כנה"ג שהוא כתב את ספרו כדי למנוע את הבעיה הזו כך שבספרו הוא יתמצת את פסקי האחרונים עד תקופתו

13 ספר "דרכי משה" לרמ"א.

14 ועל אף שהרב כנה"ג כתב בסימן ב' בחו"מ שנקטינן כהרמב"ם, יש כמה מקומות בחו"מ שהוא חולק עליו כגון בדין ירושת האחים ובדין פשיעה של שומר על קרקעות.

שחלקו על מרן או שהסכימו איתו או שכתבו מנהגים הפוכים וכו'. דהיינו, אמנם השו"ע הוא עיקר ההוראה, אבל צריך לדעת שיש פוסקים אחריו שחלקו עליו, ויש להתחשב בדעות שלהם, ולכן הוא הביאם בספרו כך שהלומד את פסקי מרן בבית יוסף ובשו"ע, יראה למולו גם את אותם פוסקים ספרדים מאוחרים יותר שחלקו עליו.

הקדמה זו הייתה למול עיניהם של כל חכמי ישראל, וביניהם אלו שהוזכרו בשיעור, והם קיבלו במסורת שההוראה היא שמותר לחלוק על השו"ע. כמובן שלשם כך אדם צריך להיות גדול בהוראה, אם אך חולק על השו"ע הוא לא עובר עבירה או עושה איסור וכד', והאמירה ש"מרן הוא מרא דארעא דישראל ולכן אין לחלוק עליו" היא אמירה שלא הייתה מקובלת אצל הפוסקים, וראינו זאת במקורות השונים שהובאו לעיל.

איני יכול לקבוע מסמרות ולומר היכן קיבלנו את הוראות מרן והיכן לא. באנו להראות שהפסיקה של הרב בא"ח, כף החיים, הרב מרדכי אליהו וסיעתם היא אינה דבר "זר ומוזר" ש"לא שערום אבותינו", ולא מדובר בהמצאה של מאה וחמישים השנים האחרונות, אלא בדברים שמעוגנים היטב בספרי ההלכה.

